

SAMUEL ÅKERHIELMS FÖRSTA LÄROSPÅN
SOM BLIVANDE POSTDIREKTÖR
OCH UPPGIFTER OM POSTBEFORDRAN
I GAMLA DAGBÖCKER FRÅN 1659—1664

av Gunnar Tilander

1. Dagboksförfattaren och hans bröder.

I Uppsala universitetsbibliotek förvaras en serie dagböcker skrivna på interfolierade blad i almanackor för åren 1659—1660 och 1662—1664 av studenten Johannes Julinus bördig från Nyköping, där hans fader Andreas Magni Julinus, född i byn Jula i nordliga Västergötland, var kyrkoherde. Han hade söner Erik, inskriven i Uppsala i november 1654, Andreas i mars 1658, Petrus i oktober 1661, Johannes som skrev dagböckerna, i september 1659, Claudius, ej förut känd men omnämnd i dagböckerna, och dottern Katarina.

Sönerna voro mycket begåvade. Petrus höll 1666 i Uppsala en oration på latin med anledning av den förödande branden i Nyköping den 1 juli 1665, och Johannes dagböcker äro skrivna på ett ypperligt latin. De utgingo från ett gott hem, och sammanhållningen mellan familjemedlemmarna synes av dagböckerna att döma ha varit den bästa. Om Claudius öden har jag ingenting lyckats utröna, men de övriga slutade olyckligt. Dagboken förmäler, att Erik drunknade i Nyköpingsån den 26 juli 1656 och begrovs den 3 augusti. Petrus dog ävenledes ung. Andreas beledsagade de unga adelsmännen Conrad Axel och Magnus Johan Falkenberg, inskrivna i Uppsala i juni 1655, på deras resa på kontinenten, och hans namn står att läsa efter deras i den stora stamboken i Svenska Sofiaförsamlingen i Paris den 10 februari 1668. Andreas avled följande år i Paris av orsak, som det väl knappast är möjligt att utröna.

2. Brödernas bravader i Uppsala.

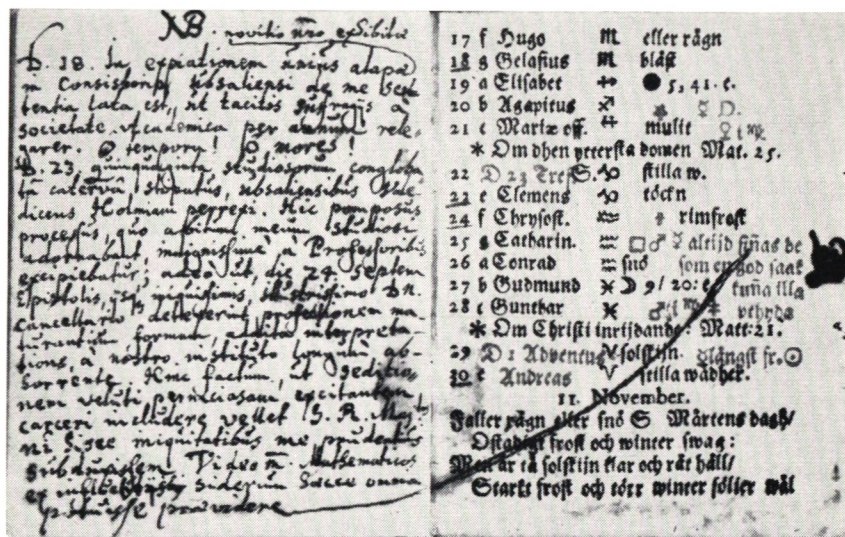
Andreas, Petrus och Johannes Julinus hade i Uppsala vant sig vid ett överdådigt leverne, och de blevo ofta kallade inför Universitetets konsistorium, som på den tiden hade domsrätt över studenterna för begångna förseelser. Andreas Julinus anklagades den 25 februari 1663 av gamla humlegårdsmästareänkan för att han hade besovit hennes dotter. Han skulle utbetala 50 daler till änkan, men ännu den 30 mars 1667 hade denna summa icke erlagts. Petrus Julinus uppmanades tillse, att detta belopp utbetalades, varom icke skulle deras fader därom tillskrivras. Samma dag förhölls Petrus Julinus, att han sällan höll sig hemma. Han borde »se sigh wäl före, dhet han icke onytteligen förspiller sin ungdom». Den 25 februari 1663 anmälde vaktmästaren, att Julinus och två andra studenter gått med dragna värjor, gjort tumult och ropat om aftonen den 12 februari. De dömdes att förverka sina värjor, böta 24 mark för att de slagit vaktmästaren och 12 mark vardera för nattrop och oljud. Dessutom skulle de »liggia i fengelse eller lösa sigh medh 1 Riksdaler hvardera».

3. Johannes dömes för pennalism.

Den 7 november 1663 anklagades Johannes Julinus och två andra studenter inför Konsistorium av en novitie, som av dem blivit illa slagen med hugg och kindpustande, varom en svullnad och blånad i ansiktet buro vittne. Johannes Julinus åberopade, att de behandlat honom så som allmänt av ålder vore brukligt. Emellertid hade de akademiska fäderna beslutat att sätta stopp för översitteriet mot novitierna, och Johannes blev för denna förseelse dömd till ett och ett halvt års relegation från universitetet, och före solnedgången nästa måndag skulle han och de övriga skyldiga ha lämnat staden. Om de ställde till tumult före avresan, skulle straffet skärpas.

Johannes och hans broder Petrus, som för en annan förseelse dömts till ett års relegation, ställde emellertid till med ett hejdudrande kalas, vartill hela nationen inbjöds. Efter att hava rundligen ätit och druckit stego flera till häst och redo mitt i natten genom staden under trumpetande, avlossande av pistolskott och mycket annat oväsen. Konsistorium beslöt att ställa alla de skyldiga till svars, och efter utdragna förhandlingar blev för Johannes Julinus del, utöver relegationen, straffet höjt till 100 daler silvermynt i böter. Därjämte skulle han i Konsistorium göra avbön för sina brott. Det framgår av dagboken, att Johannes Julinus ansåg sig orättvist behandlad, då penna-

lismen hade gamla anor. Han skriver efter att ha redogjort för domen: »Vilka tider! Vilka seder!» (O tempora! O mores!) och hänvisar på uppslaget för november månad med ett streck till ett språk, som där anföres: »Altijd finnas de som en god saak kunna illa uthyda» (se fig. 1). Johannes Julinus kände sig djupt kränkt i sin rättsuppfattning, och måhända underblåstes genom denna i hans ögon orättvisa dom det trots, som synes ha varit utmärkande för honom.

1. Uppslag i Johannes Julinus dagbok för november månad 1663.

Efter denna dom reste Johannes och hans broder ej hem till Nyköping utan vistades i Stockholm till på julaften, då de reste till Lugdo, där de uppehöll sig i 20 dagar. Johannes skriver i sin dagbok:

»Åtskilliga olyckor, som förpestade min sköna ungdomstid, förstörde för mig denna december månad i Stockholm, icke utan största förfång för mina studier.» Våren tillbragte de båda bröderna hos den adliga familjen Falkenberg på Börstorp i Västergötland, där brodern Andreas redan vistades. I slutet av augusti 1664 for Johannes över till Finland och fortsatte sina studier vid Åbo akademi. Han kringgick på detta sätt relegationen från Uppsala. Men han hade ej länge vistats i Åbo, förrän han även där inlät sig på varjehanda vidlyftigheter och gång på gång kallades inför Konsistorium.

4. Johannes Julinus lektor i Strängnäs men avsatt.

Efter avlagda prov blev Johannes Julinus 1669 lektor i latin vid gymnasiet i Strängnäs. Där kom han snart i delo med sin faders överordnade biskop Erik Emporagrius, som han anklagade i 20 punkter i ett till biskopen riktat brev. Det kom till rektorns kännedom, att han drack med djäknarna, och 1673 avsattes han från lektoratet. Inför allt vad sonen Johannes ställt till och sorger och bekymmer, som han förorsakat, gjorde honom hans fader i sitt testamente arvlös och bestämde, att Johannes arvslott skulle gå till dennes barn. Johannes Julinus lär ha slutat som bonde i Norrland. En resande, som råkat honom där, har omtalat, att Johannes Julinus talat med honom med värme om Södermanland på sitt utmärkta latin. Bild 2 återger faderns blida, fina drag efter en tavla i Nicolai kyrka i Nyköping.

5. Johannes Julinus korrespondens.

Om det goda förhållandet mellan familjemedlemmarna i den julinska familjen i Nyköping vittnar den flitiga brevväxlingen mellan de hemmavarande och sönerna i Uppsala. Johannes Julinus hade en ganska vidlyftig korrespondens. Han skriver ofta till och får ofta brev från föräldrar, syskon, släktingar och vänner, bland vilka en icke namngiven flicka i Nyköping, från vilken han också får svar. I dagboken redovisar han sin brevväxling. Allt i allt antecknas under åren 1659—60 och 1662—64 sammanlagt 105 brev, 60 avsända och 45 mottagna. Härvid är att märka, att på första halvåret 1659, då han ännu vistades i hemmet och studerade vid gymnasiet i Nyköping, blott två brev antecknas, ett skrivet till och ett mottaget från brodern Andreas, som låg i Uppsala, och under året 1664 mottog och avsände han blott sju brev. Av de erhållna 45 breven äro 40 från föräldrar eller syskon, 5 från andra, och av de 60 avsända gingo 42 till föräldrar och syskon och 18 till andra. Man skulle önska, att ett enda av dessa många brev hade bevarats åt eftervärlden, men man får vara tacksam för att Johannes Julinus i flera fall omtalar, på vad sätt han avsände eller mottog sina brev. Av det följande framgår de olika *befordringssätten*.

6. Skickebud.

Vanligtvis antecknar Johannes Julinus kort och gott i sina dagböcker, att han skrev brev till sin högt älskade fader, till sin innerligt älskade moder, till sin kära syster, till en avhållen släkting eller till

2. Kyrkoherde Andreas Magnus Julinus (1596—1672) efter en oljemålning i S:t Nicolai kyrka, Nyköping.

en hängiven vän. Stundom gör han dock anteckningar, som ge inblickar i den tidens postala förhållanden. Några gånger antecknar han det primitivaste sättet för brevfordran, att sända brev med bud eller skickebud, som man brukade säga i min hembygd i Kinds härad i Västergötland, där postförhållandena i min tidiga barndom i slutet av förra och början av detta århundrade ännu voro av enklaste slag och brev ofta sändes med en person, som hade ett ärende till den ort,

där adressaten bodde. Ibland begagnades därvid ej kuvert, utan skrivpapperet veks såsom i gamla tider och adressen skrevs på den oskrivna, bortersta sidan av det vikta brevpapperet.¹ Johannes Julinus sände ibland brev med bud. Han berättar den 27 januari 1660, att föräldrarnas drängar kommo med livsmedel från Nyköping till Uppsala för deras självhushåll. De medförde samtidigt brev från deras högt älskade fader ävensom från systemen Katarina och de hemmavarande bröderna Petrus och Claudius. Den 23 februari samma år skickades till den ömt älskade modern och till brodern Petrus i Nyköping brev med en handlande vid namn Petter Knutsson, som kan vara identisk med borgmästare Knut Larssons son Per Knutsson, som dog 1674 och vars ekonomiska ställning vid dödsfallet ej var god och av kreditorerna bevakades. Enligt bänklängd för S:t Nicolai kyrka i Nyköping av den 21/8 1668 förvarad i Landsarkivet i Uppsala innehade Peder Knutsson tjugonde stolen tillsammans med rådman Gillis Willemoth. Den 27 september 1660 fingo bröderna från sina hedervärda föräldrar ett brev, som sänts med en viss Karl Pettersson. Den 8 november 1660 kom Sjöbladernas dräng med allehanda matvaror för självhushållet samt brev från fadern, systemen Katarina och brodern Claudius. Enligt ovannämnda bänklängd av den 21/8 1668 innehades den femtonde stolen i S:t Nicolai kyrka av generalmajoren Carl Johansson Sjööbladh till Flettna, varmed avses friherre Carl Siöblad (1611—96).²

7. En framstående brevbefordrare.

Johannes Julinus skriver, att den 25 februari 1660 hade Agriconnius med sig brev till oss (Johannes och brodern Andreas) från vår högt älskade fader, av vilket vi erforo, att hela familjen befann sig i högönsklig välmåga (*Parentis nostri dilectissimi literae nobis cum Agriconnio adlatæ sunt, exoptatum totius familiae statum in sese complexentes*), och den 7 december 1660 läser man: *Mottogo vi (d. v. s. Johannes Julinus och brodern Andreas) brev från far, skickat med Agriconnius; vi fick också några daler kopparmynt i gåva (Literas Domini Patris explicavimus, cum Agriconnio missas; nosque thalerorum cupreorum dono impertitus est).*

¹ Nyligen har en amerikansk forskare skrivit om den italienska skalden Petrarca (1304—74) sätt att befordra sina brev, i den mån Petrarca ger upplysning därom: Ernest H. Wilkins, *On the Carriage of Petrarch's Letters* (*Speculum*, XXXV, 214—23). Petrarca sände ofta brev med skickebud.

² G. Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, VII, 279, 281—2.

Notiserna om Agriconnius som förmedlare av brev äro av särdeles stort posthistoriskt intresse. Magnus Agriconnius var kyrkoherde i Nyköpings östra församling sedan 1651. Han var född i Skäggetofta by, Åkers församling, och tog sig efter födelsebygden namnet Agriconnius, av grekiska *agros* 'åker' och *konnos* 'skägg'. Hans son Samuel Månsson Agriconnius, född 1639, inskrevs i Uppsala i maj 1655, studerade 1661—3 vid universitetet i Leiden, medföljde som guvernör unga adelsmän, bl a sedermera kungl. rådet och ambassadören Karl Bonde, på deras utländska resor och blev rikskanslären greve Magnus Gabriel de la Gardies handsekreterare. Adlad 1679 med namnet Åkerhielm, blev han 1697 direktör för postväsendet i riket, i vilken egenkap han gjorde sig känd för utomordentlig duglighet. Han avled 1702.

Det är uteslutet, att Agriconnius här syftar på kyrkoherde Magnus Agriconnius, ty i överensstämmelse med tidens vördnad för prästerskapet händer det aldrig, att Johannes Julinus de många gånger han omnämner präster gör det utan utsättande av ordet herr (*dominus*) eller titel eller bådadera och förnamn: *Dominus Olaus Marelius*, komminister i Nyköpings östra kyrka 4/5 1659, *Magister Johannes Hyltingius*, kyrkoherde i Helgesta 8/3 1659, 16/6 1663, *Dominus Dr Zacharias Klingius*, kyrkoherde i Riddarholmen 21/1 1662, etc. När Johannes Julinus omnämner borgare, sker det alltid med utsättande av dopnamn och familjenamn, ofta föregångna eller efterföljda av titel eller yrke: *Gilius Willemot* 26/4 1659, *mercator Petrus Canuti* 23/2 1660, *vicinus* (vår granne) *Johannes Stephani* 8/7 1660 samma person som *Joannes Stephani mercator ubsaliensis* 23/3 1662, etc. Endast i ytterligare två fall omnämner Johannes Julinus en person med familjenamnet *allena*: Jag skrev brev till *Geringius* och *Svalinus* (*Scripsi literas Geringio, Svalinoque*) 19/12 1662. Med *Geringius* åsyftas *Andreas Geringius*, komminister i Nyköpings västra kyrka (död 1687), som påföljande år 1663 äktade Johannes Julinus syster *Katarina* och som stod Julinus synnerligen nära. *Svalinus* var en studiekamrat, bördig från Nyköping, som inskrevs i Uppsala 23/10 1658. Härav framgår med all önskvärd tydlighet, att Johannes Julinus med blott och bart familjenamnet betecknar *allena* personer, som stodo honom synnerligen nära, faderns komminister, hans svåger *Andreas Geringius* samt studiekamraten *Svalinus*. Det är därför ställt utom allt tvivel, att med den familjära beteckningen *Agriconnius* åsyftas studiekamraten från Nyköping *Samuel Månsson Agriconnius*, som i Johannes

Julinus dagböcker gör tjänst som skickebud medförande brev från Nyköping till Uppsala och därmed »gör sina första lärospån» på det område, brevbefordran, där han sedan skulle bli den främste i landet.¹

Någon vill kanske invända, att det var vid egendomliga tidpunkter han såsom studerande i Uppsala begav sig från Nyköping till lärdoms-staden. Det är att märka, att de studerande i äldre tider brukade anträda resan till universitet och gymnasium för att börja en ny termin, när helst det passade dem. Det är därför intet som helst anmärkningsvärt i att Agriconnius reser till Uppsala först den 25 februari. Det kan synas mera gåtfullt, att han den 7 december, strax före terminens slut, reser till Uppsala. Men han kan förut av sjukdom eller annan orsak ha varit förhindrad eller kan ha haft någon för oss förborgad anledning att göra ett besök i hemmet för att sedan den 7 december återvända till Uppsala.

Någon förväxling med annan person kan icke föreligga, ty den 25 februari 1660 var ingen annan med namnet Agriconnius inskriven i Uppsala än Samuel Månsson Agriconnius. Samuels yngre bror Abraham Månsson, född 8/4 1645 låg 1660 icke i Uppsala, och om hans öden synes ingenting vara känt. Enligt Skänninge stads historia, 1929, sid. 216, var Jonas Agriconnius Wahlberg, som 1680 blev borgmästare i Skänninge och dog 1705, icke student. Han inskrevs emellertid i Uppsala den 8/5 1663, men det betvivlas i Åkerhielmska släktboken, att han var broder till Samuel Åkerhielm.² Enligt Uppsala Universitets matrikel, I, 160, inskrevs i juni 1660 en broder till Jonas Wahlberg vid namn Johannes Andreae Wahlberg från Valsberga i Åker, död 1675, som i Nationsmatrikeln kallar sig Agricondus. Av allt att döma voro dessa icke bröder till Samuel Åkerhielm, och uppenbart är, att den Agriconnius, som omnämnes den 25/2 1660 och icke kan vara någon annan än Samuel Åkerhielm, är densamme, som omtalas som brevbefordrare den 7/12 1660.

8. Tabellarius.

Ej sällan mottog och avsände Johannes Julinus brev genom tabellarius, som är det latinska ordet för brevbärare eller bud, som vidarebefordrar brev. Den 4/3 1660 mottogo vi brev sänt med tabellarius

¹ Om Åkerhielms verksamhet som postdirektör se Nils Forssell, Svenska postverkets historia I, Sthlm 1936 60—62.

² Se J. Lagerholm, Södermanlands-Närkes nation, sid. 72, som uppger, att han var från Valsberga i Åker. I varje fall låg han icke i Uppsala året 1660.

3. Ungdomsporträtt av Samuel Månsson Agriconnius, adlad Åkerhielm (1639—1702) målat av M. Mijtens d. ä. och tillhörigt friherre C. A. F. Åkerhielm, Stockholm.

(epistolam cum tabellario missam) från vår högt älskade fader. Den 25/9 1660 förde tabellarius med sig brev till oss (tabellarius nobis advexit literas) från vår högt vördade fader ävensom från vår broder Petrus Julinus. Den 10/4 1660 skickade jag brev med tabellarius (epistolam cum tabellario amandavi) till min högt älskade moder i Nyköping. Den 26/11 1662 skickade jag brev på latin med tabellarius till broder Andreas och Konrad Axel av Falkenberg (dedi Fratri Andreae et Conrado Axell de Falkenbergh latinis cum tabellario literas).

Med tabellarius synes här avses de postbud eller postdrängar, som enligt 1636 års Förordning om Post-Bådhen skulle befordra posten. På varannan eller var tredje mil, allt efter vägarnas beskaffenhet, tillsattes en edsvuren och helst läskunnig bonde eller postiljon, som vid sin sida skulle ha två postdrängar till hjälp. Postdrängen hade två timmar på sig för varje mil. Så snart den inkommande postdrängen hördes blåsa i sitt horn, skulle han göra sig färdig att strax mottaga den ankommande posten. Det var alltså stafettanordning, och postdrängarna gick eller löpte till fots. Först år 1646 förordnas, att den löpande postdrängen skall ersättas med en ridande, en förordning, som dock jämkades genom tillägget, att detta särskilt gällde stora landsstråten Stockholm—Halmstad.¹ Dessa förordningar torde mångstädes ha stannat på papperet. Det klagas 1638 över att posten från Jönköping till Kalmar faktiskt blott avgick, då den medförde ämbetskrivelser.² I Åkerhielms Relation om postväsendet heter det den 19 oktober 1697, att det händer, att postbonden går till fots med posten eller väntar på lägenhet att sända den med resande folk.³ Överpostdirektör von Bunge klagar 1716, att bönderna framförde posten på ett lamt och otillfredsställande sätt.⁴ Ännu så sent som 1737 påpekas, att postbönder förde posten genom sina pojkar och flickor, som ej orkade lyfta och fastbinda den tunga postväskan, om den lossnade från hästens sadel under ritten.⁵

---

¹ Forssell, a. a. sid. 111.

² Forssell, a. a. sid. 116.

³ Forssell, a. a. sid. 125.

⁴ Forssell, a. a. sid. 145.

⁵ Forssell, sid. a. a. sid. 284.

9. Tid för brevbefordran på 1600-talet.

I dagboken omtalas 34 brev till Uppsala från hemmet i Nyköping och 33 brev från hemmet i Nyköping till Uppsala. Hur lång tid krävde på den tiden ett brev mellan dessa båda städer? Det är lätt att räkna ut hur lång tid brevet rent teoretiskt sett borde ta. Avståndet mellan Uppsala över Stockholm, Södertälje, Järna till Nyköping är enligt järnvägstidtabellen 170 km., enligt bilkartor 186 km. I betraktande av den tidens krokiga vägar är det säkert ej i överkant att räkna med omkring 200 km. Då, såsom vi sett, två timmar beräknades per mil för postdrängen, skulle ett brev mellan Uppsala och Nyköping kräva 2×20 , d. v. s. 40 timmar eller något mindre än två dygn. Om adressaten svarade snabbt, skulle alltså svaret på det avsända brevet kunna anlända efter fyra dygn.

En passus i dagboken bekräftar riktigheten av denna teoretiska beräkning. Den 14/8 1660 skrev jag, säger Johannes Julinus, brev till min vördnadsfullt älskade fader och bad om kläder. Redan den 18 i samma månad kom svar: Fick jag brev från min vördade fader i Nyköping varigenom jag gäckades i mina förhoppningar att erhålla kläder. Fadern har uppenbarligen svarat snabbt för att göra klart för sonen, att de kläder han hade, voro bra nog. Sonens säkerligen överdrivna månhet om sin garderob hängde nog samman med den lust till överdådighet, som han visade anlag för och som skulle föra honom i olycka. Som vi se härav, tog det fyra dygn att skicka ett brev mellan Uppsala och Nyköping och få snabbt svar.

I närheten av Stockholm och mellan Uppsala och Stockholm torde postgången ha varit bättre än annorstädes på grund av dessa båda städers betydelse i administrativt och kulturellt hänseende. Att det var mindre väl beställt på andra håll i mera avlägsna landsändar, lämnar Johannes Julinus dagböcker bevis på. Han skriver den 23/11 1660: Erhöll jag brev från Härnösand skrivet av Nicolaus Anundi Ragnerus den 14 september i år. Johannes Julnius tyckte för visso, att brevet varit länge på väg, och det är väl det, som gjort, att han omnämnt, huru lång tid brevets befordran tagit i anspråk. Det hade varit på väg i 70 dagar! Redan 1648 skulle dock posten normalt gå mellan Uppsala och Härnösand å 5 dagar.¹

Dessa angivanden av tiden för brevbefordran på 1600-talet ha sitt intresse, då sådana uppgifter från äldre tid äro synnerligen sparsamma. Forssell uppger, att på ämbetsbrev ibland kan förekomma anteckning

¹ Teodor Holm, Sveriges allmänna postväsen II 1907, sid. 90.

om brevets ankomstdag, vars sammanställning med brevets datering ger upplysning om tiden för brevens befordran.¹ Det framgår härav, att 1657—63 ett brev mellan Göteborg och Stockholm tog 10—7 dagar, 1663—1690 mellan Kalmar och Stockholm 9—7 dagar, 1657—1677 mellan Stockholm och Umeå 15—21 dagar. Det är emellertid att märka, att det i alla dessa fall rör sig om ämbetsskrivelser, om vars befordran postbönderna alltid voro mera måna. Uppgiften om 70 dagar mellan Härnösand och Uppsala bekräftar, att det sölats mycket med brevets befordran.

Wilkins berättar i sin förut citerade uppsats,² att brev och resor mellan Milano och Prag krävde fjorton dagar till en månad beroende på väder och årstid och att ett brev, som sänts till Petrarca från Neapel till Provence, där han länge vistades, var på väg nära ett år.³

Men det var på 1300-talet. Ett brev mellan Florens och Milano tog på den tiden två veckor.⁴

10. Publicus literarum lator.

Johannes Julinus använder två gånger uttrycket *publicus literarum lator*. Orden lator äro en ordagrann översättning av *brevbärare* eller, som man i äldre tider sade, brevdragare, och det är uppenbart, att publicus här betyder 'officiell, statlig, till allmänhetens förfogande'. Den 29 januari 1663 skriver Johannes Julinus: Den officielle brev-bäraren kom med brev från herr Andreas Geringius (Aduitit publicus literarum lator literas Domini Andreae Geringii), och den 20 december 1662: Överlämnade till mig den officielle brev-bäraren ett länge efterlängtat brev från min vördade fader. Äh, vad det innehöll många goda råd! (Tradidit mihi publicus literarum Lator Epistolam exoptatissiman Parentis Reverendi; Ah! quam utilia svadentem!).

11. Fanns brev-bärare i Uppsala på 1600-talet?

Forssell påpekar,⁵ att fordom allmänheten fick bida utanför postkontoret, medan den ankommande posten ordnades, varefter en s. k. charta över ankomna brev och deras adressater anslogs utanför själva postkontoret. Johannes Sundblad (1826—96), som i slutet av 1840- och

¹ Forssell, a. a., sid. 103—4.

² Wilkins, a. a., sid. 215.

³ Wilkins, a. a., sid. 220.

⁴ Wilkins, a. a., sid. 220.

⁵ Forssell, a. a., sid. 241, 249.

början av 1850-talet studerade i Uppsala, omtalar¹ att detta bruk alltså förekom under hans studietid. Han säger att, i postkontorets förstuga fanns alltid en »tabula nigra» en svart tavla, på vilken förteckningar över de till posten ankomna breven anslagos. Efter de rekommenderade stod alltid ett »rec». Detta senare gjorde, att studenter i penningnöd gingo till postkontoret för att studera dessa kartor och utröna, om någon studiekamrat fick något rekommenderat brev. Den eller de, som erhållit sådana, skuggades och blevo ansatta om lån.

Johannes Julinus omtalar aldrig, att han gick och hämtade brev. Enligt Forssell² fanns år 1673 i Stockholm två brevdragare, som på 1760-talet utökades till fyra. När Johannes Julinus i det sist anförda utdraget ur dagboken den 20/12 1662 säger: Tradidit mihi publicus literarum lator epistolam »överlämnade den offentlige brevbäraren till mig ett brev», synes detta ge vid handen, att breven avlämnades till adressaten av en brevbärare. Detta bekräftas av en likartad anteckning om tabellarius för den 20 november 1662: Tradita est mihi à Tabellario Fratris Andreae Epistola »överlämnades till mig av brevbäraren ett brev från broder Andreas».³

Ärkebiskopssätet, länsstyrelsen, universitetet och de många studenterna, som stodo i brevförbindelse med sina hem, medförde sannolikt en så stor anhopning av brev, att det ansågs erforderligt med brevbärare i Uppsala, som på den tiden var rikets andra stad.⁴ Det är i varje fall den slutsats, man måste draga av ovanstående anteckningar i dagböckerna, vare sig brevtbärningen igångsatts av postmästaren, länsstyrelsen, akademiska myndigheter eller Kungl. Maj:t. Drottning Kristina vistades ofta i Uppsala, där hon mottog ambassadörer, utfärdade förordningar osv.

12. Tabellarius extraordinarius.

Innan 1636 års postordning trädde i kraft, befordrades brev, förutom, såsom vi sett, av bekanta, som skulle till adressatens ort, av fasta eller tillfälliga budbärare eller kurirer. Att även sådan använts av

¹ Sundblad, Uppsalalif 1884, sid. 239.

² Forssell, sid. 246.

³ Professor J. Svennung har godhetsfullt meddelat mig, att »överlämna» är den betydelse av tradere, som den tidens studerande ungdom inhämtade i samtida latinska lexika, t. ex. Syllabus, Holmiae (Stockholm) 1649, och Gottfried Liebezeit. Novum Dictionarium Latino-Sveco-Germanicum, Hamburg.

⁴ Holm, a. a., sid. 16

Johannes Julinus fader, framgår tydligt av följande anteckning i dagböckerna: Den 27/11 1659 mottogo vi vår högt älskade faders brev skickat med speciell brevbärare (*genitoris nostri charissimi literas per tabellarium extraordinarium missas replicuimus*). Uppenbart är, att fadern vänt sig, icke till den ordinarie brevdragaren eller postbonden, utan till någon budbärare, som gick den långa vägen mellan Nyköping och Uppsala. Helt naturligt är, att en sådan budbärare icke annat än i undantagsfall, då det gällde högviktiga meddelanden, gick med ett enda brev eller ett enda uppdrag utan naturligtvis med flera samtidigt till olika personer i Uppsala och på orter utmed vägen. Wilkins framhåller, att Petrarca ofta vände sig till dylika tillfälliga eller yrkesmässiga budbärare för befordran av sina brev. De betalades av brevskrivaren men väntade sig förvisso därjämte en extra slant av mottagaren. Ibland lät man budet vänta, medan man skrev ned svaret på brevet, som man fått. Om det var en yrkesmässig budbärare, slog detta icke alltid väl ut. Petrarca säger i ett brev, som han skrev till svar på det som budbäraren bragt honom, medan denne väntade: »Jag skulle vilja skriva mer, men budet står bredvid mig och följer varje drag av pennan, räknar minuterna, då den vilar, tittar åt dörren, lyfter ögonen mot himlen och suckar».¹

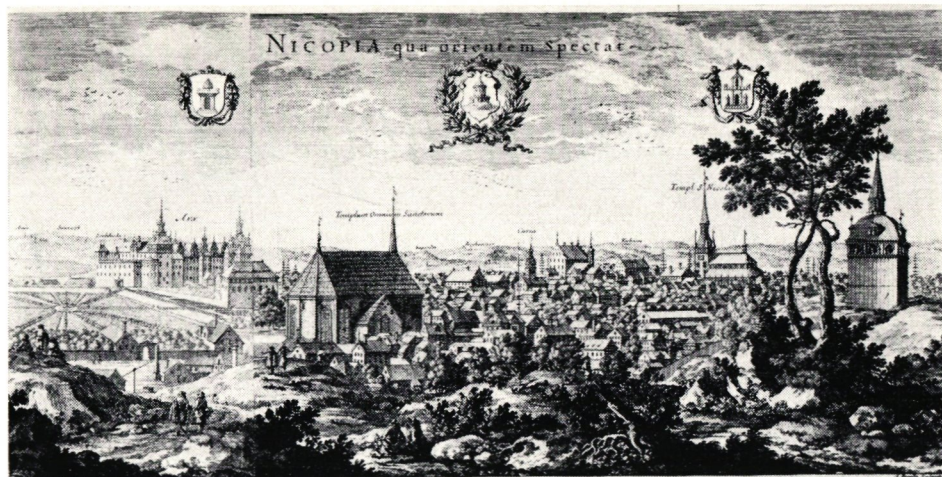
När ett brev var ställt till en person på den ort, där Petrarca bodde eller ej långt därifrån, skickade Petrarca någon av sina egna tjänare. På tillsägelse väntade denne hos mottagaren, tills denne hunnit skriva ett svar, som tjänaren sedan medförde hem till sin herre.² Denna form av brevbefordran var vanlig i min hemtrakt i Kinds härad i Västergötland ännu under senare hälften av förra århundradet, och det var vanligt bland de mera burgna familjerna att på så sätt skriftligen genom det egna tjänstefolket skicka meddelanden om timade dödsfall, inbjudan till bröllop, begravning, barndop och annat.

13. Hemerodromus.

Att Johannes Julinus ibland sände brev med yrkesmässig budbärare i stället för med de ordinarie postdrängarna synes även framgå av ett ord, som han använder, nämligen *hemerodromus*. Ordet är ursprungligen grekiska och betyder 'en som löper hela dagen' och syftar på yrkesmässiga budbärare eller ilbud, som tränat att löpa dagen i sträck. *Hemerodromus*, som är släkt med *dromedar*, ett ord, som egentligen

¹ Wilkins, a. a., sid. 217.

² Wilkins, a. a., sid. 214.

4. Nyköping på 1600-talet efter Erik Dahlberghs *Suecia Antiqua* 1716.

betyder 'löpare', kom från grekiskan in i latinnet. I medeltidslatinet tycks det icke ha varit vidare vanligt, ty i sitt stora medeltidslatinska lexikon¹ har du Cange vid sin genomgång av otaliga handlingar och volymer blott antecknat ett enda odaterat exempel på hemerodromus. Postdrängarna löpte enligt 1636 års stadga blott två eller tre mil, beroende på vägarnas beskaffenhet, och sedan efter två eller tre timmars vila, som var dem medgiven, löpte de samma sträcka tillbaka, under det att en hemerodromus löpte hela dagen i samma riktning. Alltså kan hemerodromus icke gärna syfta på den ordinarie postdrängen utan på en yrkesmässig brev- och budbärare liksom i gamla Grekland. 'Ilbud' synes vara en passande översättning på hemerodromus, och Johannes Julinus har uppenbarligen använt olika benämningar på brev-bärare i skiftande betydelse.

Här följer Johannes Julinus användning av hemerodromus:

Den 11/10 1659 skickade jag brev med ilbud till min innerligt älskade syster (epistolam ad sororem meam charissimam cum hemerodromo misi). Den 20/12 1659 skickade jag brev till vår innerligt älskade moder från Uppsala till Nyköping med ilbud (litteras ad Matrem nostram charissimam Ubsaliâ Nycopiam cum hemerodromo misi).

¹ du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* 1678.

Den 7/2 1660 skickade jag brev med ilbud till min ömt älskade syster i Nyköping (litas per hemerodromum ad sororem meam amantissimam Nycopiam amandavi).

Även Johannes Julinus fader skickade brev till sönerna med heme-
rodromus 'ilbud':

Den 30/10 1659 mottogo vi brev från vår högt älskade fader, sänt med ilbud, vilket meddelade oss, att allt stod väl till som förut hemma (epistolam per hemerodromum missam genitoris nostri charissimi relaxavimus in statum pristinum paternae domus continentem).

Den 8/7 1660 bars brev till oss av ilbud från vår innerligt avhållne fader och vår ömt älskade syster (litterae nobis ab hemerodromo ferebantur Patris nostri charissimi sororisque dilectissimae).

Vi ha förut framhållit, att brev ursprungligen befordrades genom yrkesmässiga, officiella eller privata brevdragare eller budbärare. Uppenbart är, att dylika alltjämt förekommo och utövade sitt yrke, även sedan 1636 års postordning utfärdats, vid sidan av de ordinarie postdrängarna. Nya livs- och samhällsformer framträda ej med ens utan övergång; de äldre formerna kunna ofta länge fortleva vid sidan av de nya. Så fortsatte de yrkesmässiga skrivarna att verka, långt efter det att boktryckeriet slagit igenom.

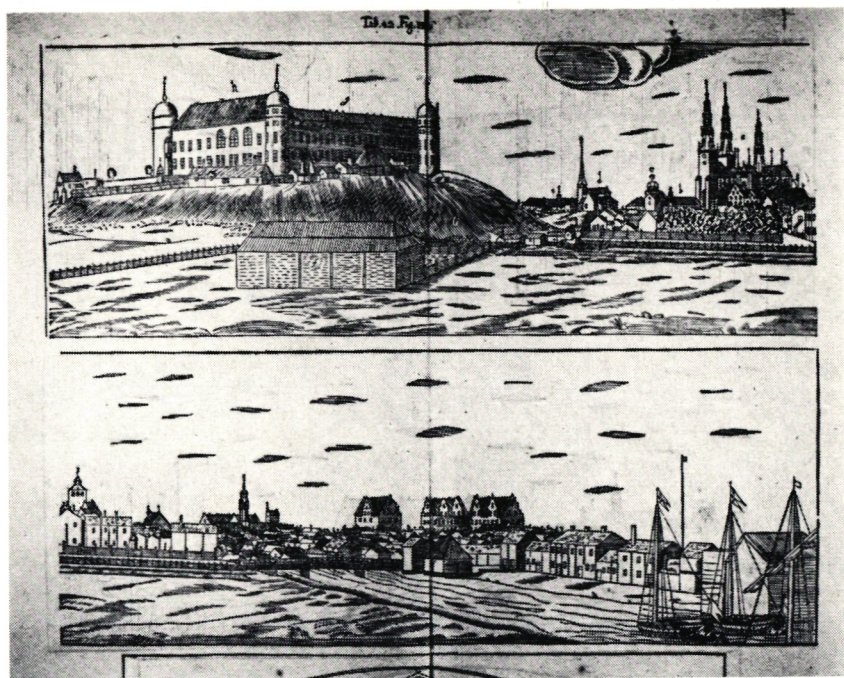
14. Brevtaxor vid mitten av 1600-talet.

Såsom vi sett, redogör Johannes Julinus ingående för sin stora korrespondens, men på en punkt lämnar han oss i ovisshet: han antecknar aldrig det porto, han haft att erlægga för de många brev, som han avsånde. Det är i betraktande härav tacknämligt, att i tvenne kassaböcker från denna tid för studenthushåll i Uppsala avgifter för brevbefordran redovisas.

Såsom Teodor Holm framhåller,¹ är vår första inrikes brevtaxa nämnd 1636. Den är grundad på en avgift av 4 öre kopparmynt från Stockholm till några namngivna postanstalter: Södertälje, Nyköping, Norrköping, Linköping, Jönköping och Markaryd. Om portot mellan övriga postanstalter inomlands lämnas däremot inga upplysningar. I brevtaxan av år 1643 anges däremot olika porton: från Stockholm till Södertälje 1, Nyköping 2, Norrköping, Linköping 3, Kalmar, Jönköping, Markaryd 4 öre silvermynt. Taxan upptar följande postlinjer från huvudstaden med avgångstider: Stockholm—Hamburg lördagar

¹ Holm a. a., sid. 11—12.

5. Uppsala på 1600-talet efter Olof Rudbecks *Atlantica* 1679.

kl. 6 e. m., Stockholm—Göteborg och Stockholm—Kopparberget (Falun) måndagar kl 6 e. m., Stockholm—Norrländ och Stockholm—Finland—Riga fredagar kl. 6 e. m. År 1645 kom en ny postordning med detaljerade taxor, som av Holm angivas.¹

Det är att märka, att från och med år 1656 angivas i almanackorna tryckta i Stockholm, Uppsala och Strängnäs taxor av den 19/7 1645 på brev intill ett lod från Stockholm till vissa angivna orter å de ovan nämnda postlinjerna med samma avgångstider, bortsett från att linjen Stockholm—Göteborg avgår onsdagar kl. 6 e. m. I almanackor tryckta i Lund angivas däremot posttaxor för Malmö postkontor, under det att i almanackor tryckta i Göteborg posttaxor synas helt saknas. Från och med 1670 anföres i almanackorna den i Riksarkivet bevarade posttaxan av den 31/5 1669, som dock ej återopas, med

¹ Holm, a. a., sid. 63.

dess portosatser och avgångstider: till Göteborg och Kopparberget onsdagar kl. 7 e. m., till Norrland fredagar kl. 7 e. m. Följande orter, som saknas i de föregående årgångarna av almanackorna ha tillfogats: Trosa 1, Mariefredh 1, Strengnäs 2, Carl Gustaffs Stadh (Eskilstuna) 2, Torssilja 2 öre, varpå såsom i de föregående följer Nyköping. I en och annan almanacka från början av 1670-talet har dock den gamla taxan bibehållits.

I Riksarkivet förvaras diverse handlingar rörande postväsendet undre rubriken Kanslikollegii arkiv,¹ som innehåller:

1) Charta över ankommande och avgående brev från Stockholms postkontor i början av år 1665. För de första dagarna av januari månad har av misstag skrivits 1664, ett fel, som man lätt begår i början av året, innan man vant sig att skriva det nya årtalet. Som exempel på antalet brev per dag i rikshuvudstaden må anföras: avgående brev den 4, 6 och 7 januari respektive 86, 37 och 58, ankommande brev 50 den 5 januari.

2) Tvenne odaterade specificationer över brevporton från Hamburg till utländska orter.

3) Listor över brevporton 1708, 1778, 1753, 1754 samt en odaterad posttaxa för Borgholm.

4) Posttaxor för svenska städer utan eller undantagsvis med ut-satta porton.

5) En odaterad posttaxa för brev från Norrköping till ett 50-tal svenska orter.

6—7) Flera posttaxor för svenska städer till olika orter utan ut-satta brevporton, några med brevtaxor men odaterade.

8) Odaterade posttaxor med brevporton, t ex. från Stockholm till Gävle, Söderhamn, Hudiksvall 3, Sundsvall, Härnösand, Umeå, Piteå, Luleå 4, Torneå 5 öre. Från Nyköping till Norrköping, Söderköping, Linköping 2, Kalmar 4, Örebro, Jönköping 3, Mariestad, Falköping, Borås 4, Göteborg, Falkenberg 5.

¹ Riksarkivet, Kanslikollegii arkiv, ser. G, IV.

9—10) Stockholms och några andra städers odaterade posttaxor. I taxan för Stockholm säges: »Strengnäs: tryckta taxan i almanackan står 1 öre men skall vara 2». Detta är et mysterium, ty i almanackorna före 1670 är portot från Stockholm till Strängnäs ej utsatt och från och med 1670 anges portot i almanackorna till 2 öre.

11) Posttaxan av den 31/5 1669. Avgångstiderna för post från Stockholm ha ändrats från kl. 6 e. m. till 7 e. m. Portosatserna äro de som anföras från och med 1670 års almanackor.

6. Uppsala domkyrka på 1600-talet efter *Suecia Antiqua* 1716.

I betraktande av bristen på daterade posttaxor vid denna tid för andra orter än Stockholm torde det kunna ha sitt intresse att anföras de brevporton, som införts i de två bevarade kassaböckerna för studenthushåll i Uppsala. Den ena av år 1657 är för de unga adelsmännen Gabriel, Konrad Axel och Magnus Johan Falkenberg från Börstorp i Västergötland, som alla tre inskrevs i Uppsala i juni månad 1655 och för vilka Andreas Julinus senare blev guvernör under deras utländska resa (se kap. 1). Kassaboken är utgiven, men den har behandlats i

en uppsats av John Böttiger.¹ Kassaboken, som förvaras i Nordiska museets arkiv under rubriken Capital eller Hufvudbook och special Räkningar för år 1657, läser man följande poster om brevporton, alla i kopparmynt:

18/2	Påstpänningar till Mariestadh	7 1/2 öre
		Västerås till Hr Exc. Hr
30/9	» » Christer Bonde	5 »
10/11 17/11	» » Nyköping	7 1/2 »
30/9	» » Örebro och Catharina . .	7 »
12/11 18/11	» » slåtsfogden i Wästråhs . .	5 »
11/11	» » J/ungfru/ Catharina	7 1/2 »
23/10	» » Nyköping och Wästråhs	12 1/2 »

Av den sista summan 12 1/2 öre kom 5 på brevet till Västerås och 7 1/2 på brevet till Nyköping, såsom framgår av ovanstående poster beträffande dessa två städer.

De unga adelsmännens föräldrar dogo tidigt: modern Katarina, född Bonde, 1652, fadern Konrad von Falkenberg, riksråd och kammarråd, 1654. Efter föräldrarnas frånfälle blevo morbröderna Gustav Bonde, landshövding i Nyköping 1648, riksråd och rikskammarråd 1653, och Krister Bonde, landshövding och ståthållare på Örebro slott sedan 1648, förmyndare. Systemen Katarina upptogs av mostern Margareta Bonde (1615—58), gift 1634 i Örebro med guvernören Nils Kagg, död 1653. I följande poster avses uppenbarligen Nyköping, ehuru portosatserna äro olika liksom beträffande portoavgifterna till jungfru Catharina i Örebro:

26/8	Påstpänningar till H. Exc. Hr Gustaf Bonde	7 1/2 öre
30/9	» » » » » » »	7 »

¹ Meddelanden från Samfundet för Nord. Museets främjande, 1891 o. 1892, utgifna af A. Hazelius, Stockholm 1894, sid. 3—12.

Den andra kassaboken är av år 1672 för de tre bröderna Carl, Bengt och Daniel Uttermarck, söner till ståthållaren på Gripsholm Daniel Bengtsson Utter, adlad Uttermarck. Den är utgiven av Åke Dintler och Oloph Odenius.¹ Portosatserna äro i kopparmynt. De unga adels-
sönerna skrevo ofta till hemmet i Gripsholm:

9/2	1/3	5/4	19/4	26/4	3/5	Postpenningar till Gripsholm	6 öre
232						» » » 3 lod	18 »
12/4						» » » 3 lod à 6 ör	18 »
8/3						Postbreff till Stockholm	3 »
19/3	3/5	29/3				Postpenningar till Stockholm	3 »
26/11						» » Löfstaholm	3 »

Det är anmärkningsvärt, att portosatserna, som i almanackorna anges i silvermynt, i kassaböckerna äro upptagna i kopparmynt ävensom att portot till det nära Sigtuna och ej långt från Uppsala belägna Löfstaholm är lika dyrt och till Gripsholm dubbelt så dyrt som till Stockholm. Sannolikt var postbefordran till huvudstaden bättre ordnad, mera direkt och därigenom billigare. Posten till Gripsholm torde ha gått över Stockholm. I varje fall torde dessa orters avsides, mindre direkta läge än huvudstaden vara orsaken till de relativt höga portosatserna.

¹ Upplands Fornminnesförenings Årsbok 1957, sid. 38—44.

Innehållsförteckning

1. Dagboksförfattaren och hans bröder	21
2. Brödernas bravader i Uppsala	22
3. Johannes dömes för pennalism	22
4. Johannes Julinus lektor i Strängnäs men avsatt	24
5. Johannes Julinus korrespondens	24
6. Skickebud	24
7. En framstående brevbefordrare	26
8. Tabellarius	28
9. Tid för brevbefordran på 1600-talet	31
10. Publicus literarum lator	32
11. Fanns brevbärare i Uppsala på 1600-talet?	32
12. Tabellarius extraordinarius	33
13. Hemerodromus	34
14. Brevtaxor vid mitten av 1600-talet	36